

УДК 37.041

М. ГРИНЬОВА

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЯК ОСНОВА РОЗВ'ЯЗАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

У статті розглядається саморегуляція як основа алгоритму розв'язання педагогічної ситуації і педагогічної задачі.

Ключові слова: саморегуляція, педагогічна діяльність, педагогічна ситуація, педагогічна задача, алгоритм управління педагогічною ситуацією.

Постановка проблеми. Основою професійної діяльності педагога є саморегуляція, тобто здатність управляти власними психічними станами і поведінкою для того, щоб оптимальним чином діяти в складних педагогічних ситуаціях. Необхідність саморегуляції актуалізується, коли:

- педагог стикається з важко вирішуваною, новою і незвичною для нього проблемою;
- проблема не має однозначного вирішення або є декілька альтернативних його варіантів, з яких важко вибрати оптимальний;
- педагог знаходиться в стані підвищеної емоційної та фізичної напруги, яка спонукає його до імпульсивних дій;
- рішення про те, як діяти, педагогу доводиться приймати не роздумуючи, в умовах жорсткого дефіциту часу.

Діяльність педагога оцінюється зі сторони, він постійно знаходиться під пильною увагою колег, студентів, інших людей. Часто недостатній рівень сформованості навичок саморегуляції призводить до непрофесійної поведінки викладача, нетактовного та не толерантного ставлення до студентів.

Саморегуляція – це вміння людини бачити кінцеву мету діяльності, самостійно знаходити оптимальні шляхи її досягнення і домагатися здійснення, здатність індивіда створити програму діяльності і на цій основі керувати своїми діями і станом. Результатом саморегуляції є виховання спрямованості, організованості, вміння володіти собою. Саморегуляція має структуру, єдиною для всіх видів діяльності, і складається з таких компонентів: мети діяльності, моделі значущих умов, програми дій, оцінки результатів та їхньої корекції [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою проблеми саморегуляції поведінки особистості займалися вчені, які досліджували: окремі її прояви в різних видах діяльності – О.А. Конопкін, Г.С. Нікіфоров, А.К. Осніцький, І.А. Трофімова та ін.; моральний розвиток особистості на різних вікових етапах – Л.І. Божович, І.В. Дубровіна, В.С. Мухіна, І.С. Кон, І.І. Чеснокова та ін.; моральну стійкість особистості – В.Е. Чудновський; моральний розвиток дітей дошкільного та молодшого шкільного віку – В.К. Котирло, Є.В. Суботський, Г.С. Якобсон та ін.; проблему саморегуляції в дослідженнях рефлексії – І.Д. Бех, В.В. Давидов, А.З. Зак, Б.В. Зейгарник, К.Н. Поливанова та ін.; моральний вчинок як основу саморегуляції – І.Д. Бех, М.В. Савчин, С.Л. Рубінштейн, В.О. Татенко, В. А. Ядов, П.М. Якобсон та ін.; вольову регуляцію особистості – Л.С. Виготський, А.І. Висоцький, В.А. Іванніков, В.К. Калін, В.К. Котирло, С.Л. Рубінштейн, В.І. Селіванов та ін.

Педагоги-дослідники приділяють увагу педагогічним ситуаціям, конфліктам, випадкам та методам їх запобігання та розв'язання у спеціалізованій літературі, що підкреслює важливість цих понять у педагогічній практиці.

Виклад основного матеріалу. Модель саморегуляції О.А. Конопкіна включає чотири регуляторні ланки, виділення кожної з яких пов'язано зі специфічною регуляторною функцією. Автор наголошує на незалежному існуванні таких ланок від психологічних засобів і способів реалізації довільної активності, що, по суті, означає представленість у моделі універсального механізму саморегуляції, який у той же час не обмежує індивідуальних проявів саморегулятивної активності. Це положення знайшло підтвердження в експериментальних дослідженнях В.Шоросанової. Вчена наголошує, що схожість структури регуляції, способів організації активності в жодному разі не означає одноманітності конкретних форм реалізації цієї активності, тому що досліджують у першу чергу операційний аспект процесу саморегуляції, абстрагуючись від його змістовного аспекту, що дозволяє здійснити уніфікаційний підхід [1].

Отже, чотири ланки регуляції моделі О.А. Конопкіна:

- цілепокладання та утримання цілей. Саме ціль є системоутворюючим, вихідним компонентом психічної системи регуляції довільної активності;
- побудова моделі значущих умов. Ця ланка виконує роль джерела інформації про умови, необхідні для визначення програми реалізації цілі. Блок забезпечує усвідомлення та міру деталізації уявлень про умови реалізації цілі;
- планування та прогнозування цілей. У функцію блоку входить антиципація компонентного складу дій, способів та послідовності їх проведення;
- ланка контрольно-корекційних процесів. У функцію блоку входить контроль прийнятих рішень, що пронизує всі блоки регуляції, оскільки на кожній стадії реалізації діяльності відбувається контроль актуального стану шляхом порівняння з прогнозованим.

Саморегуляція за своєю природою універсальна і може бути використана як корисний інструмент у будь-якій області життя та діяльності людини. Але особливо незамінна вона там, де до організму людини пред'являються підвищені вимоги. Відсутність відповідної інформації, зокрема, знань про резервні можливості людини, нерідко створює неправильні уявлення про неї взагалі. Саморегуляція спрямована на розкриття можливостей людини, реалізацію її фізичного і творчого потенціалу. Вона необхідна для інтенсивної реабілітації, тобто для відновлення сил, для ефективного настроювання на майбутню діяльність. Також корисна і для зняття різних негативних емоцій, переживань, що заважають настроїтися на визначену роботу. Алгоритм організації діяльності відповідно до ланок саморегуляції дозволяє розв'язати будь-які педагогічні ситуації [2].

Педагогічна ситуація – це фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим і бажаним рівнем вихованості, освіченості особистості (колективу, групи). Навчально-педагогічна ситуація – це цілеспрямовано створена викладачем ситуація, метою якої є залучення студентів у вирішення певних навчальних та життєвих проблем, що досягається шляхом обміну думками, ідеями, пропозиціями. Педагогічна ситуація – це факт, життєва історія, з якої вихователь зіткнувся в повсякденній роботі і яка породила педагогічні завдання, які потребують вирішення. Одні педагогічні ситуації зустрічаються часто, вони дозволяють в процесі аналізу дій учнів швидко сформулювати педагогічні завдання, вирішити їх і ліквідувати ці ситуації. Інші – рідко зустрічаються складні, неповторні, які потребують тривалого часу для свого вирішення, а іноді і зовсім нерозв'язні [4].

В основі педагогічної ситуації можуть лежати такі конфліктогени:

- невдоволення (негативне ставлення до кого-небудь або чого-небудь);
- розбіжність (відсутність згоди через відмінність в думках, поглядах);
- протидія (дія, що перешкоджає іншій дії);
- протистояння (опір дії кого-небудь, чого-небудь);
- розрив (порушення зв'язку, узгодженості між чимось, кимось).

Досі не викорінена деяка педагогічна самовпевненість: з погляду більшості пе-

дагогів, у конфлікті винен студент, а він, педагог, правий. Є два варіанти помилкової позиції педагога. Один – якась окрема помилка: неправильна оцінка знань студентів, нетактовність, незаслужене звинувачення. Все це вирішується просто: педагог повинен визнати свою помилку, пояснити її студентові. Хоч далеко не всі педагоги йдуть на це, однак така форма розв'язання конфлікту необхідна. Другий – дуже важкий варіант помилкової педагогічної позиції: принципово неправильне ставлення педагога до студента або професійно неправильна поведінка в педагогічній ситуації.

Уся педагогічна діяльність складається з ланцюга педагогічних ситуацій, їх створюють як викладач, так і студенти, спонтанно і спеціально. Це не завжди конфлікти, але завжди суперечність між очікуваним і реальністю. Отже, педагогічна ситуація – це фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим і бажаним рівнями вихованості студентів і колективу, що їх враховує викладач, добираючи способи впливу, стимулюючи розвиток особистості.

Викладач усвідомлює педагогічні ситуації і формулює для себе завдання: стратегічні (як виховати у студентів почуття відповідальності, організованість), тактичні (розробка засобів обліку та контролю знань, активізація пізнавальної діяльності на заняттях) і ситуативні (як відреагувати на те, що хтось запізнився, не вивчив, є неуважним на заняттях тощо). Майстерність викладача полягає в умінні перетворити ситуацію на педагогічну задачу, тобто спрямувати умови, що склалися, на перебудову стосунків, наближаючись до поставленої педагогічної мети. Ситуація може не стати педагогічною задачею, якщо викладач її не помічає або ігнорує. Таким чином, ситуація стає задачею в умовах цілеспрямованості педагогічної діяльності. Педагогічна задача – це виявлені в навчально-виховному процесі суперечності, які враховує викладач, стимулюючи розвиток особистості, це педагогічна мета, поставлена за певних умов. Розв'язання її – основа педагогічної майстерності, що актуалізує рівень професіоналізму педагога. Задача може бути дивергентною – мати кілька розв'язків, позитивний ефект яких буде залежати від установок, знань педагога, його здібностей, володіння педагогічною технікою.

Перелічимо основні види педагогічних ситуацій: напружене очікування; адаптація до нових умов; довірливі контакти; депресія; підтримка; вибір мети; розгубленість; успіх; обмірковування плану; мобілізація зусиль; наслідування (позитивного та негативного); спілкування; примирення; задоволення інтересу; агресія; наполягання і взаємонаполягання; довіра; виконання доручення; колективна розмова; інтимна бесіда; конфлікт, що виникає; конкуренція; сварка, бійка, насильство; зневажання; емоційний вибух.

Педагогічна ситуація визначається Н.В. Кузьміною як реальна обстановка в навчальній групі й у складній системі відносин і взаємин учнів, яку потрібно враховувати при ухваленні рішення про способи впливу на них.

У педагогічних ситуаціях перед викладачем найбільш чітко постає задача керування діяльністю студента. При її рішенні треба вміти ставати на точку зору студента, імітувати його міркування, розуміти, як він сприймає сформовану ситуацію, чому діє саме так. У педагогічній ситуації викладач вступає в контакт зі студентами з приводу конкретного вчинку, дії.

Педагогічні ситуації можуть бути простими і складними. Перші відбуваються без зустрічного опору студентів, через організацію їхнього поведіння у ВНЗ: протягом навчального дня викладач включається в широкий діапазон взаємин зі студентами з різних приводів: попереджає сварку між ними, просить допомогти в підготовці до заняття, включається в розмову між студентами. У складних ситуаціях велике значення мають емоційний стан викладача й студента, характер сформованих відносин з учасниками ситуації, вплив присутніх при цьому студентів, а результат рішення завжди має визначений ступінь успішності через важко прогнозовану поведінку учня в залежності від багатьох факторів; урахувати всі викладачеві практично неможливо. Часто у

викладача з'являється прагнення вийти переможцем у протиборстві зі студентом, не піклуючись про те, як студент вийде із ситуації, як зміниться його ставлення до викладача. Для викладача й студента педагогічні ситуації можуть бути школою пізнання інших людей і самих себе.

Пошук виходу з педагогічної ситуації є творчою задачею, яка може бути розв'язана за технологією наукового дослідження, де перший етап – характеристика проблеми, другий – формулювання гіпотези її розв'язання, третій – експериментальна перевірка, четвертий – аналіз одержаних результатів та їх відповідності висунутій гіпотезі. Розв'язання педагогічної ситуації може включати такі основні етапи:

- чітке бачення і усвідомлення педагогічної проблеми, формулювання на її основі конкретної задачі;
- аналіз вихідних даних, який допоможе сформулювати правильне педагогічне рішення (місце, час, внутрішні та зовнішні причини виникнення ситуації, індивідуальні та вікові особливості її учасників);
- помилки у ставленнях викладача та студентів;
- формування педагогічного задуму, перебір варіантів, висування гіпотези (плану дій з результатами, що прогноуються). При цьому слід подбати про активну роль у розв'язанні проблеми самих учнів, це забезпечить виховний момент педагогічної ситуації;
- матеріалізація задуму, гіпотези, плану дій із уточненням усіх деталей цього плану;
- формулювання висновків, критика, оцінка результатів творчої діяльності за головним критерієм: чи сприяло розв'язання даної ситуації розвитку особистості учня – інтелектуальних, емоційних, моральних, вольових якостей [4].

Розв'язання педагогічної задачі починається з аналізу ситуації в цілісному процесі педагогічної діяльності: характеристики студентів, педагогів, їхніх стосунків. Унаслідок цього відбувається усвідомлення мотивів вчинків, специфіки умов, особливостей взаємин. Процес аналізу умов ситуації завершується на наступному етапі – усвідомлення проблеми і формулювання задачі. Усвідомлюючи проблему, педагог конструює розвиток ситуації, припускаючи певні варіанти розгортання подій. Це третій етап – розробка проекту рішення. На цьому етапі висуваються гіпотези (передбачення), вбудовується проект майбутньої педагогічної взаємодії (що робити, як, якими засобами) у вигляді певної конструктивної схеми. Цей етап потребує активного мислення педагога, його уяви. Викладач-майстер прагне, проаналізувавши ситуацію, залучити до її розв'язання громадську думку. Початківець нерідко віддає перевагу парній взаємодії, що ослаблює його позицію. Майстерність розв'язання задачі на цьому етапі і полягає у спрямуванні активності особистості на її всебічний розвиток. На цьому етапі важливо подумки приміряти знайдений прийом, уявити можливі реакції на його вплив. Дуже важливо те, що, вибираючи прийоми, педагоги-майстри шукають причину виникнення небажаних ситуацій у собі, тому кожне їхнє рішення є кроком до гармонізації своєї діяльності, до самовиховання.

Четвертий етап розв'язання педагогічної задачі – практична реалізація запланованого рішення. Відбувається у взаємодії викладача й студента, організації діяльності студентів як нових ситуацій, стимульованих викладачем для формування їхніх ціннісних орієнтацій і поведінки. Саме на цьому етапі викладачеві необхідно досягти гармонії, узгодженості власної діяльності з діяльністю студентів: активність викладача в розв'язанні проблеми має викликати зворотну активність студентів, установка викладача на взаємодію – підживитися прагненням студентів спільно розв'язувати проблему.

Розглянемо алгоритм управління педагогічними ситуаціями згідно з компонентами саморегуляції навчальної діяльності

Мета.

Зберіть і запишіть незалежну інформацію, визначте проблему.

Чітко уявіть головну мету ситуації (результат діяльності).

Розберіться, чи потрібна студентові допомога (підтримка).

Модель значущих умов.

Сформулюйте ситуацію (проблема, її учасники; стежте за змінами в ситуації, бо вони можуть змінити і навіть стимулювати проблему), зрозумійте причину, зберіть інформацію про учасників педагогічної ситуації (кого це стосується? які в кого ролі?).

Визначтесь із прийнятною для вас тактикою і технікою дій.

Обміркуйте якомога більше варіантів виходу із ситуації.

Проаналізуйте всі ці варіанти (плюси, мінуси).

Виберіть основний варіант.

Виберіть запасні варіанти.

Уявіть найгірший результат, який реально може бути за умови невдачі в усіх варіантах.

Програма діяльності.

Вибравши основний шлях виходу із ситуації, забудьте про всі інші.

Складіть план дій (з термінами).

Заохочуйте, мотивуйте, налаштовуйте себе.

Починайте рішуче діяти за планом.

Оцінка і корекція результатів.

Перевіряйте правильність дій (щоб, за потреби, змінити їх тактику чи техніку).

Особистісно орієнтовані навчально-педагогічні ситуації ведуть до усвідомлення студентами свого образу-Я та адекватної позитивної самооцінки, тобто впливають на формування особистості, сприяють розширенню комунікативної компетенції.

Висновок. Педагогічна ситуація – сукупність умов і обставин, які вимагають швидко приймати педагогічно правильні рішення. У педагогічній ситуації центральним елементом є суб'єкт, у завданні – знакова модель, а в проблемі – суперечності. Педагогічні ситуації виникають часто, і педагог має бути готовим до їх розв'язання, володіти механізмами саморегуляції, умінням передбачати ситуацію, готовністю впливати на неї, що зміцнює його авторитет, розвиває творчу активність та педагогічну майстерність.

Визначимо заходи, які сприяють більш ефективному управлінню педагогічними ситуаціями:

– практикуми для викладачів, кураторів, студентського активу щодо визначення способу розв'язання педагогічної ситуації;

– засідання методичних рад, тренінги, моделювання педагогічних ситуацій та управління;

– робота з академічною групою;

– індивідуальна корекційна робота педагога;

– створення комфорту для спільної діяльності педагогічного й студентського колективів;

– технології освіти і самоосвіти протягом життя викладачів, кураторів, студентів.

Список використаних джерел

1. Гриньова М.В. Психологічні основи саморегуляції педагога / М.В. Гриньова // *Імідж сучасного педагога № 7-8 (86-87)*. – 2008. – С. 71-75.

2. Гриньова М.В. Саморегуляція як основа навчальної діяльності вчителів природничих дисциплін / М.В. Гриньова // *Імідж сучасного педагога № 8-9 (117-118)*. – 2011. – С. 53-55.

3. Гриньова М.В. Саморегуляція / М.В. Гриньова. – Полтава: АСМІ. – 2008. – 268 с.

4. Педагогічна майстерність: Підручник / за ред. І.А.Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. К.: СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.

Стаття надійшла до редакції 06. 02. 2012

Гринева М.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Украина

САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЯК ОСНОВА РЕШЕННЯ ПЕДАГОГІЧЕСЬКОЇ СИТУАЦІЇ

В статті розглядається саморегуляція як основа алгоритма рішення педагогічної ситуації і педагогічної задачі.

Ключевые слова: саморегуляція, педагогічна діяльність, педагогічна ситуація, педагогічна задача, алгоритм управління педагогічної ситуацією.

Grynova M.

Poltava Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

SELF AS THE BASIS FOR SOLVING TEACHING SITUATION

The article considers the self as a base algorithm for solving educational situations and educational problems.

Keywords: self, teaching activities, teaching situation, pedagogical problem, the algorithm of teaching situation.